

Ocena dorobku naukowego

Pani doktor Beaty Udzik i jej rozprawy habilitacyjnej pt. „*Rozważ i uzasadnij*”. *Struktury argumentacyjne w rozprawkach maturalnych (na poziomie podstawowym)*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2019, ss. 358.

1. Sylwetka naukowa Habilitantki

Zanim przejdę do oceny ilościowo-jakościowej dorobku Habilitantki, przedstawię Jej sylwetkę naukową. Pani dr Beata Udzik jest edukacyjnie i naukowo związana ze środowiskiem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Mentorką oraz promotorką prac magisterskiej i doktorskiej Habilitantki była prof. dr hab. Zdzisława Krążyńska, wybitna językoznawczyni. Ten patronat wyznaczył kierunek drogi badawczej dr Udzik, której rezultatem są między innymi: praca magisterska *Elementy retoryczne w składni współczesnych przemówień sejmowych*, rozprawa doktorska *Charakterystyka składni prac pisemnych* obroniona na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej w 2005 roku oraz liczne artykuły, referaty i inne badawcze przedsięwzięcia.

Doktor Udzik od piętnastu lat związana jest z Zakładem Dydaktyki Języka Polskiego i Literatury na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej UAM. Od 1992 roku jest nauczycielką języka polskiego w liceum, a poza tym: doradcą metodycznym, egzaminatorem na Olimpiadzie Języka Polskiego i Literatury, recenzentem zadań egzaminacyjnych w Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. Uczestnictwo Habilitantki w procesie kształcenia szkolnego i akademickiego oraz prowadzone badania naukowe dają możliwość wielostronnego, zarówno teoretycznego, jak i praktycznego spojrzenia na problematykę lingwistyczną w kontekście edukacji.

2. Ocena dorobku naukowego

Dorobek naukowy Habilitantki obejmuje rozległą i różnorodną tematykę; po 2005 roku (po doktoracie) opublikowała jedną książkę naukową *Mysleć i pisać. Mechanizmy*

błędów składniowych w pracach pisemnych uczniów, ukazało się ponad 20 rozdziałów w monografiach wieloautorских oraz artykułów, w części zamieszczonych w czasopismach punktowanych („Edukacja. Studia. Badania. Innowacje” i „Ruch Pedagogiczny”). Poza tym dużą część dorobku Habilitantki stanowią artykuły w czasopismach i publikacjach adresowanych do nauczycieli (w tym w cenionej w środowisku akademickim „Polonistyce”), co pokazuje zaangażowanie dr Udzik w doskonalenie zawodowe polonistów szkolnych i studentów, przygotowujących się do wykonywania profesji polonisty.

Lektura spisu publikacji, i dołączonych do dokumentacji kserokopii części z nich, dostarcza informacji o zainteresowaniach pani doktor Beaty Udzik oraz o sposobach ich realizacji na drodze badań naukowych. Dorobek obejmuje bowiem kilka obszarów badawczych, a w każdym z wybranych obszarów Habilitantka ma wiele do powiedzenia. Wszystkie teksty odznaczają się bardzo dobrym poziomem naukowym i poprawnością metodologiczną.

Wśród obszarów badawczych można wyróżnić:

- problemy składni,
- ocenianie sprawności językowo – stylistycznej uczniów (w testach, na egzaminach pisemnych, w praktyce szkolnej)
- diagnozowanie umiejętności uczniów w zakresie wypowiedzi pisemnych (badania nad odbiorem tekstu literackiego i tworzeniem wypowiedzi w związku z nim, czytania ze zrozumieniem, tworzenia wypowiedzi w różnych gatunkach)
- problemy komunikowania wyników diagnoz w praktyce nauczycielskiej i dokumentach ewaluacyjnych,
- wartościowanie w języku (badania nad językowym obrazem świata i wartości wśród uczniów).

Tę różnorodną problematykę łączy podejście badawcze. Są to badania jakościowe – w przeciwieństwie do ilościowych – prowadzi się je wówczas, kiedy chce się poznać problem takim, jakim jest w istocie, a nie sprawdzać wcześniej założone wyobrażenie¹. Badacz posługujący się strategią jakościową ma zatem świadomość, jaki problem chciałby zbadać, natomiast stara się budować swoją teorię na podstawie praktyki, wystrzegając się przy tym – w takim stopniu, w jakim to możliwe – wcześniejszych założeń i uprzedzeń. W przeciwieństwie

¹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, 278-279.

do badań ilościowych, w metodologii jakościowej, wiedza teoretyczna zostaje wyprowadzona z doświadczeń praktycznych badacza². Nie oznacza to, że dąży on do obiektywności za wszelką cenę. Ma świadomość subiektywnego charakteru posiadanej wiedzy, natomiast używa narzędzi, które bez trudu może przekształcać w celu dostrzeżenia w badanym zjawisku tych aspektów, które pojawiły się nieoczekiwanie w toku jego działań. Wymaga to od niego dużej elastyczności i umiejętności spontanicznego reagowania na zmieniającą się na bieżąco rzeczywistość. Dzięki przyjęciu takiej postawy badacz zyskuje możliwość bardziej dogłębnego poznawania zjawiska, które analizuje³. Właśnie taka postawa cechuje Habilitantkę, która rzetelnie i trafnie analizuje zebrane materiały i przeprowadzone rozpoznania, zawsze odnosząc wnioski do praktyki edukacyjnej.

Niezwykle wartościowym elementem dorobku Pani Doktor jest, w moim przekonaniu, wątek poszukiwania związków nauk ścisłych i humanistycznych na gruncie edukacyjnym (artykuły współautorskie *Dwie perspektywy – jedna droga. Fizyka w tekstach literackich*, *Komplementarność wiedzy wyjaśniającej i interpretacyjnej w przygotowaniu uczniów do egzaminów maturalnych*, *W poszukiwaniu metod diagnozy umiejętności myślenia przyczynowo – skutkowego*, *(Kon)teksty humanistyczno-przyrodnicze w szkolnej klasie* oraz książka *Czytaj i myśl. Zderzenia literatury z fizyką* (wszystkie napisane przez polonistki Beatę Udzik, Kornelię Rybicką oraz fizyków Stanisława Jakubowicza i Stanisława Plebańskiego).

Współpraca nauczycieli akademickich z zakresu nauk humanistycznych i ścisłych jest udaną próbą interdyscyplinarnej edukacji. W oficjalnym dyskursie oświatowym widoczne jest uprzywilejowanie nauk ścisłych i przeciwstawienie ich humanistyce, a przecież, co pokazuje charakterystyczny projekt, nie ma kolizji między dziedzinami ścisłymi i humanistycznymi, obie wyrastają z jednego pnia, którym jest umiejętność interpretacji rzeczywistości i jej transformacji, czyli twórcze myślenie.

Podejście zaprezentowane w artykułach i książce jest prekursorskie wobec rozważań Michała Hellera (filozofa, teologa, fizyka i kosmologa) oraz Stanisława Krajewskiego (matematyka i filozofa) zamieszczonych w przedmowie do książki z 2014 roku *Czy fizyka i matematyka to nauki humanistyczne?*⁴:

² Tamże, s. 284.

³ Tamże, s. 268.

⁴ M. Heller, S. Krajewski, *Czy fizyka i matematyka to nauki humanistyczne?*, Kraków 2014.

Ludzki umysł to bardzo złożony instrument. Potrafi myśleć ściśle, ale jego myślenie jest zanurzone w świecie emocji, skomplikowanych doświadczeń siebie i otaczającego świata. To wszystko jest tak ściśle ze sobą połączone, że na co dzień posługujemy się mieszaniną odczuć, instynktownych reakcji i fragmentów ścisłego myślenia⁵.

Szczególnym dokonaniem jest wspomniana wyżej książka dla nauczycieli i uczniów (*Czytaj i myśl*) złożona z wyboru fragmentów utworów literackich, do których pytania i zadania ułożyli polonista i fizyk. Rzadki to przykład współwystępowania podejścia do materiału literackiego z perspektywy nauk humanistycznych i ścisłych. Książka została nagrodzona podczas 23 Krajowych Targów Książki Edukacyjnej EDUKACJA XXI w 2008 roku.

3. Ocena osiągnięcia naukowego wskazanego jako podstawa przewodu habilitacyjnego

Jako przewidziane prawem osiągnięcie, stanowiące podstawę ubiegania się o stopień doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo, Habilitantka podaje monografię „*Rozważ i uzasadnij*”. *Struktury argumentacyjne w rozprawkach maturalnych (na poziomie podstawowym)*.

Monografia przynosi opis kilkuletnich badań prowadzonych przez Panią Doktor na podstawie tekstów argumentacyjnych uczniów napisanych na egzaminie maturalnym na poziomie podstawowym. Należy zaznaczyć, że Autorka posiada znakomite kwalifikacje i kompetencje do zajęcia się zagadnieniem jako badaczka języka, nauczycielka szkolna i egzaminator. Ponadto jako nauczycielka akademicka ma wpływ na kształtowanie kompetencji i postaw przyszłych nauczycieli przedmiotu język polski. Co pozwala mieć nadzieję, że uczniowie Pani Doktor zostaną wyczuleni na pragmatykę wypowiedzi uczniowskich.

Licząca ponad 300 stron rozprawa łączy w sobie kilka wątków, które przenikają się w wywodzie, odsłaniając coraz to nowe perspektywy. Pierwszy - naukowy, czyli stan badań nad gatunkami wypowiedzi szkolnych w sytuacjach egzaminacyjnych (rozdział *Cel badań i materiał badawczy, uwagi terminologiczne, część rozdziału Gatunki z perspektywy lingwistyki tekstu, edukacji polonistycznej i ewaluacji, rozdział Model gatunkowy rozprawki*) oraz prezentację badań własnych wraz z metodologicznym

⁵ Tamże, s. 9.

oprzyrządowaniem (rozdziały *Cel badań i materiał badawczy*, *Aspekty analizy tekstu argumentacyjnego na przykładzie prac maturzystów*, *Tekst literacki w strukturze argumentacyjnej rozprawki*, *Wywód argumentacyjny – linia argumentacyjna*). Drugi – retoryczny, w którym Autorka rozważa nadawczo-odbiorcze aspekty rozprawki maturalnej z perspektywy wielopłaszczyznowych strategii ujawniających się w treści i strukturze prac oraz koncepty perswazyjne realizowane przez uczniów dla podniesienia atrakcyjności i siły przekonywania wypowiedzi. Trzeci – szkolno-instytucjonalny, który obejmuje swoim zasięgiem zagadnienia organizacji i sposobu przeprowadzania egzaminów maturalnych, kryteria oceny i wymagania egzaminacyjne oraz miejsce egzaminu maturalnego w edukacji (druga część rozdziału *Gatunki z perspektywy lingwistyki tekstu, edukacji polonistycznej i ewaluacji (egzaminu)*, *Wnioski, postulaty i perspektywy* oraz *Aneks* zawierający materiały, będące podstawą badań). Proporcje części wskazują na wiodący aspekt naukowy rozprawy, ponieważ przegląd stanowisk i stanu badań, narzędzia metodologiczne oraz analiza badań zajmują najbardziej rozbudowaną część publikacji. Jednak nie mniej ważne są pozostałe fragmenty charakteryzujące kontekst środowiska edukacyjnego, którego badanie dotyczy. W moim przekonaniu ten wielopłaszczyznowy obraz jest właściwą drogą do charakterystyki zjawiska, ponieważ dopiero ukazanie materiału badawczego z uwzględnieniem wszystkich uwarunkowań daje podstawy do jego oceny i sformułowania postulatów dla edukacji. Zanurzenie w środowisku edukacyjnym i językoznawcze kompetencje Autorki są widoczne nie tylko w koncepcji rozprawy, ale także w zaangażowaniu w temat i dążeniu do sformułowania wniosków dla dydaktyki polonistycznej.

W tym celu w największym stopniu Habilitantka wykorzystuje metodę badań w działaniu, łącząc kompetencje badacza i praktyka oraz jednocząc teorię i działanie w jednym akcie poznawczym. To właśnie ta metoda pozwala na znalezienie odpowiednich strategii działań, ulepszania modeli kształcenia, a co się z tym wiąże, stworzenia środowiska edukacyjnego sprzyjającego rozwojowi kompetencji tekstotwórczych uczniów. Oprócz niej Badaczka opiera się na analizie dyskursu, uważając za istotne odwołanie się do stanu badań na temat gatunków wypowiedzi szkolnych i przeanalizowanie dotychczasowych ustaleń badawczych.

W moim przekonaniu rozprawa jest udaną próbą opracowania nowego podejścia do „tworzenia znaczeń” w akcie poznania kultury za pomocą struktur językowych i

makrostruktur gatunkowych. Tym samym zapleczem dla badań Pani Doktor jest kognitywistyka lingwistyczna lub antropologia lingwistyczna, bowiem na styku – rozumowania i podmiotowości – lokują się rozważania uczniowskie zawarte w rozprawkach.

Związek myślenia i kultury i języka to najogólniej sformułowana triada pojęć, znajdujących się w orbicie zainteresowań doktor Udzik. Refleksja nad tym, jak uczniowie w sytuacji egzaminacyjnej za pośrednictwem językowych struktur przekonują o swojej dojrzałości, lingwistycznej sprawności i znajomości literatury jest potrzebna nie tylko językoznawcom, ale przede wszystkim nauczycielom i organizatorom procesu dydaktycznego.

W wymienionej triadzie: myśl – kultura – język na pierwsze miejsce, zgodnie z zainteresowaniami Pani Doktor, wysuwa się ostatnie pojęcie, choć naturalnie nie da się oderwać go od aktywności umysłu nad porządkowaniem oraz kategoryzowaniem rzeczywistości i sztuki. Beata Udzik pisze we *Wstępie: Budowanie podmiotowości młodego człowieka dokonuje się właśnie poprzez refleksję, czyli rozważanie oraz przyjmowanie stanowiska ze świadomością konieczności jego uzasadnienia* (s.9) i zastanawia się nad tym, w jakim stopniu ta idea realizowana może być i czy jest w ogóle możliwa w sytuacji egzaminu maturalnego.

Analiza uczniowskich wytworów przeprowadzona w rozprawie dostarcza ciekawych wniosków na temat niepożądanego wpływu systemu egzaminacyjnego na sposób myślenia i wyrażania się abiturientów. Konkluzje z poszczególnych podrozdziałów: *Podobną funkcję uogólniania doświadczeń spełniają sentencje oraz zdania, [...], których treść ma charakter uogólniający, uniwersalizujący doświadczenia, najczęściej stereotypowy* (s. 181), *Zarówno początek, jak i koniec rozprawki są bardzo słabo sprofilowane ze względu na podejmowany temat, indywidualny sposób jego ujęcia oraz przywołany materiał rzeczowy* (s. 189), *Najważniejszy jednak jest sposób wypełniania zasygnalizowanej wyżej struktury i ten pozostaje zazwyczaj typowy, co oznacza, że maturzyści uzupełniają schemat słownictwem związanym znaczeniowo z tematem ...* (s. 212), *szablonowe zdania inicjalne* (s. 217), *Maturzyści wartościują, ale bardziej komunikują wartości niż je rozważają* (s. 238) wskazują na niedomagania systemu szkolnictwa. Skoro, jak to zauważa Habilitantka *Maturzysta nie ryzykuje i przyjmuje stanowisko, które potrafi udowodnić przykładami.* (s.238) to nasuwa się wniosek, nie

bardzo zresztą odkrywczy, że szkoła wpaja schematyzm myślenia, sztuczność wyrażania się i konformizm postaw.

Pani Doktor rzetelnie i w sposób wyważony komentuje uczniowskie wypowiedzi; z pełną świadomością, że za niedostatki warsztatowe, nieporadność językową i frazesy odpowiadają w najmniejszym stopniu uczniowie. To formuła egzaminu realizowana przez prowokujące do wypisywania truizmów tematy, pozorne dylematy, które trzeba rozstrzygać w rozprawkach, ograniczające kryteria oceniania pozostawiają ślad w praktyce nauczycielskiej i odbierają uczniom ochotę do ujawniania poglądów. Habilitantka przekonująco dowodzi, że nacisk na argumentowanie i uzasadnianie zawarty w modelach oceniania i wymaganiach powoduje zaniechanie rozważania problemu na rzecz jego bezkrytycznego dowodzenia; wywołuje bezradność uczniów, którzy zobligowani do odniesienia się do konkretnego fragmentu utworu literackiego, koncentrują się na bezpiecznym przebrnięciu przez rafy niewiedzy. Widzi przyczynę w sposobie formułowania egzaminacyjnych wymagań: *Podmiotowość ucznia wpisana w sformułowanie tematu egzaminacyjnego, przewidziana także w zaproponowanej nazwie odmiany gatunkowej „rozprawka problemowa”, nie znajduje w pełni potwierdzenia w kryteriach oceniania.* (s.326)

Doktor Udzik, nie tylko obserwuje ten stan rzeczy, ale proponuje rozwiązania, które, wprowadzone do szkolnej praktyki, dają nadzieję na zmianę: *Wydaje się, że to właśnie sposób uobecniania się nadawcy w uczniowskim tekście powinien być sygnałem podmiotowego ujmowania świata z jednostkowej perspektywy maturzysty, który zarówno poprzez treść, jak i przez formę swej pracy potwierdza dojrzałość. Ma się ona ujawniać w odpowiednim poziomie znajomości materiału rzeczowego (kulturowego), który stanowi podstawę argumentacji, sposobie jego interpretacji i wyrażania refleksyjnego stosunku do świata, prowadzenia spójnego wywodu będącego wyrazem panowania nad logiką własnej wypowiedzi oraz w odpowiednim poziomie sprawności językowo – stylistycznej, która pozwala wyrażać fakty i własne sądy, te ostatnie udowadniać, a odbiorców do nich przekonywać.* (s. 325) Uwzględnienie w większym stopniu retoryczności wypowiedzi maturalnych jest szansą dla podniesienia poziomu wypowiedzi uczniowskich.

Warto zauważyć, że Habilitantka, mimo koncentracji na materiale z egzaminów maturalnych wielokrotnie zastrzega się, że egzamin nie jest wyznacznikiem koncepcji kształcenia i podkreśla: *Egzamin nie jest równorzędny z metodyką przedmiotu, nie może jej*

sobie podporządkować, a nauczyciel nie może uczyć tylko tego, czego oczekuje się od ucznia na egzaminie, i tylko w taki sposób, w jaki egzamin to sprawdza. (s. 331) Ostatecznie formułuje postulat uwzględnienia w kształceniu nowej kompetencji komunikacyjnej w większym niż dotąd stopniu akcentującej spontaniczność, swobodę i improwizacyjność. Ta propozycja otwiera perspektywę do poszukiwania nowych rozwiązań w zakresie sprawdzania umiejętności językowych i komunikacyjnych w sytuacji egzaminacyjnej.

Konkluzja tej części recenzji

Dr Beata Udzik spełnia ustawowy wymóg uzyskania stopnia doktora habilitowanego, wnosząc swą monografią i pozostałym dorobkiem naukowym po doktoracie wkład w badania nad językiem i dydaktyką języka polskiego.

4. Ocena aktywności naukowej, dydaktycznej, popularyzatorskiej oraz współpracy międzynarodowej

Ta część dorobku Habilitantki ukazuje Jej zaangażowanie w rozmaite przedsięwzięcia i projekty o charakterze ogólnokrajowym i lokalnym. Są to zarówno działania naukowe, myślę tu o uczestnictwie w około 30 konferencjach dydaktycznych i językoznawczych z wygłaszanymi referatami, jak i popularyzatorskie.

Doktor Udzik od 2013 roku jest członkiem Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej z siedzibą w Krakowie, bierze czynny udział w pracach Towarzystwa, przede wszystkim wygłaszając referaty na cyklicznych konferencjach oraz regularnie publikując artykuły w jego wydawnictwach.

Habilitantka bierze aktywny udział w dydaktycznej działalności Wydziału, prowadząc zajęcia z metodyki nauczania języka polskiego, podstaw dydaktyki, planowania dydaktycznego i ewaluacji, kształcenia językowego w szkole, pełniąc opiekę nad praktykami i stażami zawodowymi studentów. W ramach seminarium licencjackiego wypromowała osiem licencjatów; tematyka prac dotyczyła kształcenia językowego w szkole.

Pani Doktor pełniła i pełni funkcję promotora pomocniczego w przewodach doktorskich o tematyce dydaktycznej przygotowywanych w Zakładzie Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego (*Dyskurs tożsamościowy w podręcznikach do języka*

polskiego wobec potrzeb ucznia w okresie adolescencji, Dydaktyka polonistyczna wobec rozwijania twórczych postaw uczniów w szkole podstawowej)

Za osiągnięcia dydaktyczne Habilitantka uzyskała Nagrodę Rektora UAM w Poznaniu w 2019 roku, między innymi za pracę w Wydziałowym Zespole ds. Oceniania Jakości Kształcenia jako przewodnicząca grupy ds. metod kształcenia oraz oceniania do efektów kształcenia. W tej działalności mogła spożytkować swoje zainteresowania problemami ewaluacji i wykorzystać kompetencje w tej dziedzinie.

Jest Pani Doktor zaangażowana w działalność projektową Wydziału, jako autorka wniosków grantowych („Programy kształcenia nauczycieli” NCBiR, „Profesjonalizm. Personalizacja. Praktyka” POWER), członkini zespołu merytoryczno – koordynacyjnego („Profesjonalizm. Personalizacja. Praktyka” POWER) i wykonawczynie zadań projektowych.

Obfita jest działalność popularyzatorska Habilitantki, można w niej wyodrębnić aktywność w środowisku szkolnym oraz działalność na styku szkoły i uniwersytetu. Jest to członkostwo w Komitecie Okręgowym Olimpiady Literatury i Języka, wygłaszanie wykładów dla uczestników olimpiady, wykłady promujące studia polonistyczne na wydziale, wykłady dla uczniów liceów upowszechniające wiedzę o języku. Poza tym angażuje się Pani Doktor w doskonalenie zawodowe nauczycieli, przygotowując materiały, prowadząc warsztaty oraz szkoląc egzaminatorów.

Nie bez znaczenia jest aktywność Beaty Udzik w środowisku lokalnym. Składają się na nią: organizowanie konkursów, przeprowadzanie ekspertyz, konsultacje merytoryczne, inicjatywy (Powiatowy Konkurs Krasomówczy). Za swoją działalność była wielokrotnie nagradzana przez władze lokalne („Wielkopolski Nauczyciel Roku”, Nagroda Starosty Jarocińskiego) oraz oświatowe (tytuł honorowy Profesora Oświaty MEN, Medal Komisji Edukacji Narodowej).

Jest Habilitantka osobą zaangażowaną w działalność Wydziału, szkoły i środowiska, ciągle podejmuje nowe wyzwania zawodowe, jest nie tylko mistrzem dla wielu studentów i nauczycieli, ale sama się doskonali, biorąc udział w szkoleniach, które podnoszą Jej kwalifikacje (e-learning).

Konkluzja końcowa

Ocenianą rozprawę Pani dr Beaty Udzik, „Rozważ i uzasadnij”. *Struktury argumentacyjne w rozprawkach maturalnych (na poziomie podstawowym)*, należy uznać za wartościowe studium naukowe. Jej wskazane zalety, podobnie jak cały dorobek naukowy, wystarczająco bogaty i zróżnicowany, mogą być ocenione pozytywnie. Autorka wykazuje się też aktywnością naukową, dydaktyczną i popularyzatorską, a także stosownym zaangażowaniem organizacyjnym w liczne prace swego Instytutu oraz działania związane z kształceniem studentów.

Przedstawione przez dr Beatę Udzik dokonania naukowe stanowią wystarczającą przesłankę, by uznać ją za spełniającą ustawowe wymagania stawiane kandydatom do stopnia doktora habilitowanego. Jako recenzent wyrażam w tej sprawie pozytywną opinię i wnioskuję do Komisji Habilitacyjnej, a za Jej pośrednictwem – do Wysokiej Rady o nadanie Pani dr Beacie Udzik stopnia naukowego doktora habilitowanego w zakresie językoznawstwa.

Beata Gromadzka,